

Спочатку було співчуття

ЯЦЕК САЛІЙ

2 СІЧНЯ 2019

У самому корінні домініканської духовності лежить усвідомлення, що проголошення Євангелія та розвиток Церкви це не самоціль, бо мета всякого апостольства й душпастирства – прославлення Бога та спасіння людей. Господь Христос, «бачивши юрми народу, милосердився над ними, бо вони були стомлені й прибиті, немов ті вівці, що не мають пастуха» (Мт 9, 36), і саме тому наказав проголошувати Євангеліє всім народам. Цей наказ не має нічого спільного з програмою ідеологічної експансії; тут іде мова про проголошення слова порятунку для заблукалого людства.

Фото: Lawrence Lew OP

Співчуття було початком апостольського служіння святого Домініка. Уміння схилитися над людською вбогістю вирізняло його ще до того, як почув покликання проповідувати Боже Слово. Саме співчуття спонукало святого залишитися в південній Франції, коли під час паломництва з Іспанії до Рима він на власні очі побачив спустошення, породжене в людських душах неоманіхейством: «Коли ж він помітив, що мешканці цієї землі вже давно стали еретиками, то відчув у серці сильний жаль із приводу такої великої кількості нещасних душ».

Співчуття формувало апостольське служіння Домініка, важливим елементом якого були нічні молитви та численні акти покути: «Бог обдарував його особливою чеснотою плачу над грішниками, нещасними й стражденними... Він мав звичай проводити ніч у молитві, за зачиненими дверима молячись до свого Отця». Це співчуття було скероване радше до конкретних людей, ніж до загалу. Наступник святого Домініка, брат Йордан Саксонський, описує випадок навернення одного еретика, який не поспішав залишати свої помилкові

погляди через матеріальну залежність від інших невірних. Тоді Домінік, «зворушений, вирішив продати самого себе, а на виторгувані гроші викупити його душу з небезпеки. Напевно, він так і зробив би, якби Господь, багатий для всіх, не подбав про те, щоби по-іншому задовольнити потреби цього чоловіка».

Інколи співчуття вимагало від святого Домініка особливо аскетичного способу життя. Наприклад, щоб урятувати для Христа власницю заїжджого двору, яка захопилася суворим способом життя неоманіхейців, він, «ревнуючи людські душі, страждаючи через те, що такими поглядами обманюють простаків... зі своїми товаришами став дотримуватися настільки суворого способу життя, що без помочі Божої благодаті людська слабкість цього би не витримала».

Слово Боже не може бути предметом пропаганди

Повага до людини, співчуття до її духовної вбогості та турбота про її спасіння – найхарактерніші прикмети апостольського служіння. Звісно, було б зухвало запевняти, що це специфічні риси домініканської духовності. Вона перш за все особлива тим, що старається позбутися будь-якої специфіки та реалізувати найглибші традиції християнського апостольства, яка належить усій Церкві.

Чим апостольство відрізняється від пропаганди? Пропаганда працює на благо ідеології, для якої прагне здобути численних прихильників. Особа як така не цікавить пропагандиста, він хоче зібрати якнайбільше людей, які б свідчили про силу його ідеології. Тоді як мета апостольства – саме добро людини. Пропагандист користується словом як інструментом, знаряддям у боротьбі за панування над душами. Натомість слово апостола має насправді виходити з його серця, бути частиною його самого. Не можна бути апостолом тільки на словах: за словами мають стояти вчинки, служіння, зрештою, сам апостол.

Усвідомлення, що Боже слово не може бути предметом пропаганди, глибоко вкоренилось у домініканській духовності. У спільноті, яка називається Орденем Проповідників Божого Слова (Ordo Praedicatorum), проголошення Слова взагалі-то не позиціонується як першочергове завдання. Устав парадоксально ставить його на останнє місце: «Серед елементів, що становлять домініканський устрій, найважливіші – це спільне життя, відправлення літургії та приватна молитва, дотримання обітів, невтомний пошук істини й апостольське служіння. У вірному виконанні цих завдань нас підтримують клаузура, мовчання, габіт і покута». Коротше кажучи, Слово Боже треба проголошувати цілим собою, а не тільки вустами. Вищесказане

добре передає популярний в ордені вираз, який містить саму суть домініканської духовності: «Contemplata aliis tradere», тобто навчи інших тому, до чого сам прийшов через споглядання.

Таке розуміння апостольської місії змусило святого Тому Аквінського, який вважав споглядання справою шляхетнішою за діяльність, поставити проповідь Божого Слова навіть вище, ніж споглядання: «Діяльне життя має дві форми. Одна – коли воно впливає з повноти споглядання: навчання та проповіді Божого Слова. Це набагато величніше, ніж звичайне споглядання. Як освітлювати – це більше, ніж просто світити, так і передавати іншим плоди споглядання – більше за саме споглядання».

Праці, присвячені домініканському духові, переповнені практичними порадами та закликами до того, щоб наші слова справді були плодом єдності з Богом, як особистої, так і спільотної. «Нехай брати намагаються підтримувати духовне життя та людські чесноти, – говорить статут ордену, – щоб своїми звичаями не послабити те, що проголошують вустами». Старі устами формулювали той самий заклик більш урочисто та палко: «Усіх наших братів просимо і благаємо, щоб, зважаючи на скелю, з якої їх було витесано, ці найсвятіші засоби прийняли душею, полюбили серцем і завжди, наскільки це можливо, застосовували на ділі. Якщо проповідник Слова Божого їх позбавлений, то, хоч би й був ученим і красномовним, все одно буде немов мідь брєнєча або кимвал звучний, чоловіком безплідним, який нічого не зробить для свого покоління».

Магістр Гумберт Романський, один із перших теоретиків домініканської духовності, у такий спосіб виправдовує думку, що проповідник Божого слова має бути більш упокорений, ніж інші християни: «Він посол Небесного Царя. А немає звичаю вірити послові, поки не продемонструє переконливими знаками, що він справді посол і що пов'язаний із тим, хто, як говорить, його послав. Тому Господь, коли послав Мойсея до синів Ізраїля, дав знаки, щоб йому повірили. Проповідник Божого Слова також мусить носити виразні знаки свого Господа. А знак цей – умиртвіння плоті: "Ті ж, що є Ісус-Христові, розп'яли тіло з його пристрастями та пожадливістю" (Гал 5, 24)». Звісно, це тільки один з численних текстів такого роду, типових для домініканської традиції. Також є чимало текстів, які застерігають ченців не обмежувати проголошення Божого Слова амвоном чи конфесіоналом, а намагатися використовувати для цього будь-який привід. Ось вказівки мандрівному проповідникові: «Нехай завжди старається приносити добрий плід: у дорозі та вдома, серед небагатьох людей і в натовпі. Дорогу нехай долає, помірно розподіляючи навантаження. Бо дехто вибирає такі довгі шляхи, що коли приходять до місця ночівлі, то не може ані служити Месу, ані побожно помолитися, ані проповідувати Боже Слово, натомість через втому мусить іти відпочивати». «Належить старатися, щоб будь-де, зустрічаючись за трапезою, духовні люди, а особливо проповідники слова Божого, якщо не читають за столом, то перед закінченням трапези сказали щось

настановче, аби ніколи не подавалася пожива для тіла без поживи для душі. Такий приклад нам залишив Спаситель: Він-бо відтоді, як став проповідувати Боже Слово, на всякій трапезі, де був присутній, казав щось настановче».

Умова доброго служіння – не тільки особистий зв'язок із Богом: уся спільнота має бути пронизана духом Божим, і вона буде неповна, якщо якийсь із її членів проголошуватиме слово Боже негідно. Домініканський устав про це виразно говорить: «Служіння проповіді Божого Слова – це спільне завдання, яке насамперед належить усій спільноті; тому й називали раніше наші монастирі "святим проповідуванням"». «Перш за все нехай брати у власному монастирі будують Божу Церкву, яку хочемо поширити по всьому світу». «Церква, як спільнота ордену, мусить бути сконцентрована на Літургії, отже, за волею самого святого Домініка, урочисте та спільне служіння Літургії має бути одним із конкретних завдань нашого покликання». Наголошення на відправі спільної літургії виростає у домініканців з дещо іншого коріння, ніж у бенедиктинців. Воно виникає переважно з середньовічного розуміння сутності апостольського життя, яке полягає не тільки у проголошенні Євангелія, а й у спільноті, чие життя пронизане вірою, – а кульмінаційним вираженням і основним джерелом такої спільноти і є літургія.

Оскільки апостольство не може бути ні пропагандою, ні агітацією, то його мета – щось значно більше, ніж переконування у правдивості християнської віри чи заохочення дотримуватися принципів християнської моралі. Проповідник Слова Божого, який сам поєднаний із Господом, має прагнути так само наблизити до Нього інших. Єдність із Богом і відкритість для благодаті Христа – це такий «*unum necessarium*», що поєднує і прийняття правд віри, і життя згідно з Божими заповідями.

Отже, «служіння проповіді Божого Слова, незалежно від форми, тісно пов'язане з таїнствами, і вони його увінчують. Бо життя християнське народжується, живиться та зміцнюється Словом Божим і таїнствами».

Постійне вивчення Божої істини

Домініканську духовність вирізняє глибока повага до науки й навчання, які становлять невід'ємну частину апостольського обов'язку. «Через навчання нехай брати постійно перебувають у роздумах над Божою мудрістю та готуються до доктринального служіння Церкві й усім людям. Світло і джерело нашого навчання – Бог, який багаторазово й численними способами говорив колись до батьків наших через пророків, за останніх же цих

днів він говорив до нас через Христа, через якого – у зісланому Святому Дусі – в повноті об'явлена Церкві таємниця Отця, щоб освітити уми всіх людей».

Такий підхід до навчання підкреслює очевидну річ – необхідність інтенсивного духовного життя для поглиблення Божих істин. Свята Катерина Сієнська так пояснює, чому вірність трьом чернечим обітам це справа життя і смерті для ордену, в якому знання має таке важливе місце: «Подивися на човен твого отця Домініка, і побачиш, у якому досконалому порядку він усе вчинив. Хотів, щоб браття його мали на думці лише славу Мою та спасіння людських душ світлом знання. Це світло хотів зробити основою ордену, не зрікаючись тим не менш справжньої добровільної вбогості... З якого столу живить він своїх синів світлом знання? Зі столу хреста. Хрест – це стіл, за яким сидить святе прагнення жити душі на Мою славу. Прагнув, аби сини його жили в послуху та покійно виконували те, для чого були призначені. Гріх проти чистоти затьмарює очі розуму, і навіть життя тіла слабне в результаті цього нікчемного пороку, а оскільки він не хотів, щоби згасло світло, яке чудесно сприяє кращому розумінню ясного знання, то встановив третій обіт – чистоти, наказуючи всім його дотримуватися зі щирим та досконалим послухом». Ченці, яким бракує цього фундаменту до будь-яких духовних знань, говорить свята Катерина, «перетворюють на темряву навіть світло знання, затьмарюючи його пихою. Тоді ж темніє не світло, а душа мудреця».

Традиція постійно нагадує, що Божих істин не можна по-справжньому пізнавати без молитви, оскільки остаточно вивчаємо їх не з книжок чи від людей, а від самого Бога. Ось як згадував свого наставника особистий секретар святого Томи Аквінського, брат Реджинальд: «Завжди перед початком роботи, дискусії, лекції, писання чи диктування він ішов молитися. Упавши долілиць, із плачем просив, щоб йому було дано знайти укрите в істині таємниці Божі. Якщо раніше він не міг розв'язати якогось питання, то завдяки молитві знаходив відповідь. І коли стикався з труднощами, то так само молився».

Конкретні вказівки щодо поглиблення Божих істин можуть звучати по-різному. Хтось закликатиме підживлювати навчання вбогістю та чистотою, інші заохочуватимуть до покути й молитви. Але все це свідчить, що в домініканському ордені зберігається – хай іноді недбало – свідомість того, що пошук істини та служіння істині вимагає не тільки інтелектуального зусилля, а й духовного. Відкритість для істини, яка походить із самого Бога, береже від багатьох помилок, характерних для тих, хто проголошує ту чи іншу ідеологію. Прихильнику ідеології важко бачити реальність безпосередньо, він в основному дивиться на неї крізь призму своїх ідей. Якщо ж пошук істини стає предметом духовної праці, а не справою самого інтелекту, людина набуває вміння відрізнити загальну правду від часткової, не відкидаючи якусь із них і стараючись поважати обидві. У цьому випадку виникає також спонтанне і тверде переконання, що жодна істина не може суперечити Богові; та й істина, яка конфліктує з

реальністю, або конфліктує тільки поверхово, або не є істиною взагалі. Надзвичайне свідчення такого ставлення залишив святий Тома, який міг із пошаною схилитися над усяким людським пошуком правди й завжди був готовий учитися – і від поган, і від ворогів. Крім того, він вважав, що якщо істина є істиною, то її неможливо спростувати навіть найрозумнішими твердженнями. Тому не захищав від зауважень істину, яку проголошував, але ще гостріше формулював її, намагаючись виявити той аспект слушності, який вона в собі містить. Домініканський орден, ясна річ, пишається святим Томою та бачить у ньому того, хто особливо вдало реалізував у своєму житті девіз «Veritas» (істина), який, поряд із закликом «Contemplata alii stradere», можна вважати головним девізом ордену.

Як же орден, що від самого початку плекав повагу до істини, дозволив залучити себе до інквізиції проти єретиків? Стереотипні відповіді на це питання не вичерпні, бо виглядають скоріше як спроби уникнути відповіді, але ми їх тут врахуємо: обов'язки інквізиторів домініканці отримали в 1231 році від папи Григорія IX; інквізиція ніколи не було справою тільки домініканського ордену, у ній брало участь багато францисканців та дієцезіальних священників, переважна ж участь домініканців пояснюється тим, ще серед них легше було знайти кваліфікованих теологів; можна вказати на ряд конкретних спроб ордену позбутися цього обов'язку; у середньовіччі єресь підривала не тільки віру, а й шкодила державі та суспільству тощо. І якщо інквізицію боронили найсвітліші уми середньовіччя, то це тому, що в ту епоху було занадто переоцінене значення суспільного виміру істини (сьогодні ж, навпаки, ми занадто легковажно до цього ставимось). Крім того, ідеологія інквізиції підкреслювала, що карає людей за проповідування поглядів не через сумніви у внутрішній силі істини; це радше реакція на злу волю. Сучасна людина вважає, що такі заяви необґрунтовані, бо сам факт існування інквізиції свідчить про малодушність щодо істини. Аби тільки сучасна людина так само гостро могла бачити власну малодушність перед істиною.

Умова поваги до інших – повага до себе

До цього моменту ми говорили про дві риси домініканської духовності: співчутливу повагу до людини, якій через проповідь Божого слова хочемо допомогти знайти себе, та цілковиту (не тільки інтелектуальну) відкритість до істини, особливо в її остаточній перспективі. Такі звичаї потребують відчуття власної гідності та взаємоповаги всередині спільноти.

«Місія ордену, – читаємо в основній Конституції, – вимагає від братів відповідальності та великодушності. Кожного брата, який закінчив формацію, варто сприймати як зрілу особу, оскільки він навчає людей і виконує різні обов'язки в ордені. З цієї причини орден прагне, щоб

його правила не зобов'язували під страхом гріха, бо брати мають приймати їх із мудрістю: не як раби, обтяжені законом, а як вільні, що обдаровані благодаттю».

Останнє речення формулює принцип, який свого часу став великим нововведенням у чернечому житті, а впровадив його саме святий Домінік, якого надихнув Статут святого Августина. Катерина Сієнська назве цей елемент домініканського життя «королівською дисципліною»: бо це королівська справа – скорятися законові з внутрішнього переконання, а не тому, що до цього змушує покарання за гріх, яким міг би бути обтяжений статут.

У домініканській традиції – і, думаю, це спільне для всіх католицьких орденів – часто можна зустріти заклики до настоятелів, щоби свою владу застосовували в дусі віри й любові. «Обов'язок настоятеля, – пише магістр Гумберт, – вивчати, які різні, і внутрішньо, і зовнішньо, бувають ситуації, здоров'я та можливості братів. Нехай достосується, наскільки дозволяють розум і віра, до можливостей кожного з них; і нехай має терпіння до слабкостей та недоліків інших, як моральних, так і тілесних». Конституція ордену нагадує, що сам святий Домінік «смирено підкорявся вказівкам, а особливо правилам, які після всестороннього розгляду встановлював генеральний капітул братів». «Настоятель, шукаючи Божої волі та добра спільноті, нехай радіє не тому, що має владу, а тому, що служить у любові. Нехай старається, щоб його завдання виконували як вільні, а не примусово, наче раби». Звісно, ці рекомендації не покликані пом'якшити обітницю послуху; ідеться радше про те, щоб ця обітниця була не тільки засобом повного посвячення себе Богові, а й інструментом для створення надприродної спільноти віри, кожен член якої реалізує своє покликання бути вільною Божою дитиною.

Друга, поряд із «королівською дисципліною», характерна риса устрою домініканського ордену – це інституція диспенси: «Для ефективної реалізації мети ордену настоятель має владу надавати диспенсу, якщо вважає її корисною, особливо в тому випадку, коли щось стало на заваді навчанню, проповідуванню, або збагаченню душ». Безпосередня мета цієї інституції зрозуміла: не людина для суботи, а субота для людини. Чернечі устами мають служити ченцям, а не навпаки, тим більше, устав не повинен перешкоджати апостольській праці. У ширшому значенні диспенсація полегшує реалізацію різних покликань всередині одного ордену. Про те, що зловживання цим також імовірні, не треба й казати: чи існує в цьому світі щось добре та правильне, чим не можна б зловживати?

Лакмусовий папір поваги до людини – ставлення до хворих і старих, а також до осіб, у той чи інший спосіб «недолугих». Усі згромадження хваляться – і слушно – особливою опікою над хворими. Оскільки я взяв за правило більше вдаватися до класичних текстів, ніж до власного опису, зацитую текст магістра Гумберта з цього приводу: «Деякі, прикриваючись чернецтвом,

бувають суворі зі своїми хворими, погано їх годують, змушують дотримуватись мовчання тощо, ставлячи цю суворість над милосердям, і вважають себе добрими ченцями. Це суть закону фарисеїв, який проклинав Господь: "Горе вам, книжники й фарисеї, лицеміри, що даєте десятину з м'яти, кропу і кмину, а занедбуєте, що найважливіше в законі: справедливість, милосердя і віру" (Мт 23, 23). Не такий закон, про який говорить апостол Яків: "Чиста побожність і безплямна перед Богом і Отцем ось у чому полягає: відвідувати сиріт та вдовиць у їхнім горі" (Як 1, 27); те саме стосується і хворих».

Ще одна риса, здається, свідчить про те, як серйозно домініканці ставляться до принципу взаємоповаги: устрій ордену від самого початку глибоко демократичний. Відкинуто принцип довічних посад. Настоятелі, обрані зацікавленими спільнотами, у найважливіших рішеннях залежні від виборних рад монастиря або й від усієї громади. Існує система контролю влади, якій підкоряються всі настоятелі, зокрема генерал ордену. Запровадження такого устрою стало можливим завдяки тому, що перше покоління ордену походило в основному з університетських еліт. Якщо спільноту живить палка віра й апостольський дух, така структура заощаджує їй енергію, яку інакше треба було б витратити на боротьбу з різного роду перешкодами, характерними для менш демократичних устроїв.

Однак цей підхід має й недоліки. У такій спільноті послаблення релігійної ревності набагато сильніше позначається на стилі життя та праці, ніж у спільнотах із більш патерналістичним управлінням; крім того, сама спільнота може створювати безліч перешкод, відгортаючи від спроб глибшої реалізації свого покликання. Якщо в будь-якому іншому ордені послаблення ревності достойне співчуття, то в домініканському це особливо небезпечне зло.

Убогість – ознака та знаряддя апостольської місії

Домініканська вбогість має специфічний відтінок на тлі загального чернечого ідеалу вбогості: вона виразно пов'язана з апостольськими цілями ордену. Такому баченню властиві свої переваги й недоліки: з одного боку, не загрожує спокуса розуміти вбогість як самоціль; з іншого, легко можна піддатися протилежній спокусі – вважати вбогість суто зовнішнім засобом. Ця друга так само небезпечна, як і перша: коли вбогість перестає бути елементом внутрішньої настанови, що має силу очищувати душі тих, хто її практикує, то втрачає природу духовного акту. Тож у домініканській традиції ідеал убогості дуже схожий на загальночернечий, підкреслюється лише те специфічне в теорії та практиці вбогості, що впливає з апостольських цілей ордену.

Ось як формулює проблематику вбогості Конституція: «Прагнучи наслідувати апостолів, які без золота, срібла та грошей проголошували Боже Царство, святий Домінік і його брати постановили, відповідно до апостольських вимог свого часу, не мати ні власності, ані грошей і проповідувати Євангеліє, щодня жебраючи хліб для спільноти. Духом цієї апостольської вбогості, що був на початках ордену, мусимо жити й ми, зважаючи на різні умови, місце та час». Одразу після підкреслення апостольської специфіки Конституція вказує, що орден прагне реалізувати вбогість у дусі великої монастичної традиції; навіть це твердження, проте, насичене посиланнями на апостольське покликання: «Слухняні словам Господа: "Піди, продай, що маєш, дай бідним, і будеш мати скарб на небі; потім приходь і йди за мною" (Мт 19, 21), – ми вирішили бути вбогими в житті та духом. Оскільки інших намагаємося вирвати з влади багатства і повернути до благ небесних, то й самі маємо подолати пожадливість, уподібнюючись до Христа, що задля нас став бідним, будши багатим, щоб ми його вбожеством розбагатіли (2 Кор 8, 9). Цей дух убогості закликає нас із живою надією на Господа мати скарб свій у справедливості Божого Царства. Він робить нас вільними від служіння земним речам, а навіть і від піклування про них, щоб ми досконаліше єдналися з Богом, вільно в ньому перебували та відважніше про нього свідчили. А полягає він у тому, що задовольняємося малим, бо це глибше пов'язує нас із убогими, яким маємо проповідувати Євангеліє; і в тому, що не шкодуємо коштів на потреби братів і ближніх, бо задля Божого Царства, особливо для потреб навчання та справи спасіння, охоче ділимося тим, що маємо, щоб в усьому, чим користуємося для потреб тимчасових, важливіша була любов, яка не проминає».

На початках ордену апостольський вимір убогості виникав не тільки з того, що проповідник Євангелія має бути вільний від зайвих земних турбот, щоби присвятити себе навчання Божого Слова. Бідність стала тоді (у першій половині XIII ст.) чимось особливо необхідним, бо під впливом неоманіхейських течій починали заперечувати апостольський авторитет священників, які не живуть убого. Тому перше покоління домініканців було насправді – а не тільки в постановах – спільнотою бідняків.

Основою утримання була милостиня. Спочатку було щось бентежне в тому, що священник просить хліба, як звичайний жебрак. Згідно з переданням ордену, в часи святого Домініка монастирі не робили запасів, більших, ніж на один день; надлишки належало роздати бідним. Так ченці жили не просто скромно, а насправді вбого: день за днем залежні від інших, у постійній непевності щодо завтра. У ті часи це було майже обов'язковою умовою, щоб іти до деяких середовищ зі Словом Божим. Пам'ять про пору, коли домініканські монастирі не могли мати ніяких запасів, збереглася в популярній в ордені легенді, за якою самі ангели нагодували братів, коли ті не змогли назбирати їжі на обід, крім одного хлібця – та й його віддали біднякові.

Домініканці, як відомо, належать до жебрачих орденів. Ця назва трохи застаріла, проте висловлює ідею, значно стійкішу до плину часу. Зосередьмося на двох елементах цієї ідеї.

По-перше, це переконання, що встановлені в Церкві економічні структури не можуть бути перешкодою для проповіді Божого Слова. Середньовічна Церква, де основою утримання духовенства були десятини та бенефіції, не мала економічної можливості для виникнення ордену, що займається навчанням віри, а тому неспроможний прожити з власної праці. Постанова жити з милостині дозволила вийти з цього глухого кута. Ось як святий Тома захищає можливість цілковито присвятити себе проповіді Божого Слова незалежно від парафіяльних структур: «Люд вірний має законний обов'язок давати на утримання тільки звичайним настоятелям, які так отримують десятини й інші церковні доходи. Якщо ж хтось прагне задарма служити вірним проповіддю слова та слуханням сповіді, не вимагаючи за це винагороди як чогось належного, то вірні не обтяжені цим. Вірні можуть добровільно віддячити тимчасовими благами; хоч до цього і не зобов'язує сила закону, проте має спонукати сила любові».

По-друге, матеріальна залежність від добродійності вірних – крім того, що це становище глибоко впокорює, тож має особливу силу лікувати пиху, – наводить на постійні запитання про те, чи наша орденська та апостольська ревність достатньо автентична, щоб бути на утриманні люду Божого. «Милостиня дається ченцям для того, – пише святий Тома, – щоб вони могли вільніше віддатися релігійним практикам, у яких прагнуть брати участь ті, що жертвують милостиню. Тому не гідно буде використовувати ці дари, якщо ченці стануть менш старанними в релігійних практиках, бо це суперечить намірам тих, хто складає пожертви... Якби знайшлися ченці, які хотіли б жити з милостині, яку дають убогим, хоча не змушує їх до того ні скрута, ані виконання корисного служіння, то це було б з їхнього боку недостойно». Тому традиція ордену відрізняє милостиню (лат. *elemosyna*), яку вірні подають, аби уможливити наше служіння Богу, від подарунків (лат. *munuscula*), яких варто уникати, бо вони радше відволікають від служіння Богові.

У домініканському ордені – як, напевно, і в усіх жебрачих орденах – часто повторюють заклики до духовної вдячності тим, хто задовольняє наші земні потреби. Молитви за тих, «хто робить нам добро заради Твого імені», живих і померлих, читають у монастирях щоденно. У старих повчаннях зустрічаються міркування, що необхідно бичувати себе за гріхи тих, хто допомагає нам у земних потребах.

Отже, постанова покласти милостиню в основу утримання уможливила існування ордену поза, здавалося б, замкнутою економічною системою Церкви XIII ст. і стала предметом багатогранної духовної рефлексії. Опорна точка для такого осмислення – це заповіт святого

Домініка: «Заповіт був гідний цього бідняка Христового, що у вірі страв багатієм і спадкоємцем Царства, яке Бог обіцяв тим, хто Його любить. Ідеться не про земні багатства, а про благодать, не про матеріальний достаток, а про духовну силу, не про мирську владу, а про життя з Богом. Тож Домінік передав те, що мав сам. "Ось такі багатства, – каже він, – я залишаю вам, найдорожчі брати, щоб ви їх отримали на правах спадкоємців. Майте любов, зберігайте покору та дотримуйтеся добровільної вбогості". Насправді це заповіт миру. Не маємо права знецінити його забуттям, погордувати ним через свою недостойність, змінити його нашими реформами. Він набув чинності не через смерть заповідача, а через його перехід у життя безсмертне».

Недосяжний ідеал: вселенське апостольство

Домініканці були першим в історії Церкви орденом, усі монастирі якого підпорядковані владі одного генерального настоятеля. Практична користь цієї інновації очевидна: оскільки ченці за таких обставин є радше членами ордену, ніж того чи іншого монастиря, виникла можливість переносити їх із місця на місце, щоб краще використовувати їхні здібності та харизми. Проте постанову щодо саме такого устрою народилася не з практичних міркувань. Ця структура виросла з ідеологічної підстави, а саме з амбіції ордену щодо вселенського апостольства. «Орден має вселенський характер, – підкреслює основна Конституція, – оскільки посланий до всіх народів, у єдності з усією Церквою».

Жодна окрема установа – а орден лише одна з багатьох церковних установ, – не в змозі реалізувати будь-що на всесвітньому рівні. Жоден конкретний орден, звісно, не спроможний утілити ідеал вселенського апостольства. Та водночас домініканська духовність ніби каже не брати цього до уваги і прагнути проповідувати Слово Боже всюди, де воно ще не звучало.

Цей ідеал вселенського апостольства навіть відображений в одному іконографічному атрибуті святого Домініка – у псові, який підпалює смолоскипом земну кулю. «Його мати ще перед зачаттям хлопчика мала видіння, що носить у лоні собаку, який тримає в пащі запалений смолоскип. Вийшовши з її лона, пес, здавалося, підпалив увесь світ». Запалити словом Божим увесь світ – це, власне, і є домініканський ідеал. Яке практичне його вираження? Протягом перших століть існування ордену зберігалася прагнення нести Євангеліє «аж до кінців землі». Воно виражалася в нереалізованих планах святого Домініка піти зі Словом Божим до сарацинів та куманів; цей останній народ сьогодні важко навіть ідентифікувати, але важливо, що, за тогочасними уявленнями, жив він на краю землі. Подорожі святого Гіацинта до Пруссії та Києва теж були спробою донести Євангеліє до «кінців землі»; з цієї точки зору варто

розглядати й подальші події з життя святого, які спонукали його мандрувати до Китаю та навіть Японії. Ідея повсюдної проповіді лежала в основі заснованої святим Раймундом чернечої школи східних мов (Studium Arabicum) та була причиною значної участі домініканців у справі відкриття Америки.

Джерелом натхнення для цього прагнення – огорнути весь світ словом Євангелія – стала подія на самому початку існування ордену. В 1219 році, коли до громади належало лише кільканадцятьох ченців, святий Домінік «закликав Святого Духа й зібрав братів, яким сказав, що вирішив їх усіх, хоча й поки що нечисленних, вислати у світ, бо розкидане зерно дає плід, а те, що тримається разом, гниє». Це, безсумнівно, був учинок, сповнений великої відваги й віри у Провидіння: «Було щось незвичне у слугі Божому, магістрі Домінікові: він розсилав братів туди й сюди, у різні частини Церкви Божої, з упованням і без найменшого сумніву, хоча інші, здавалося, не поділяли його поглядів, – і здавалося, що святий так упевнений у майбутньому, ніби йому відкрив прийдеши Дух. Хто ж наважився б йому перечити? Спочатку Домінік мав небагато братів, переважно погано освічених і простих, і коли скеровував їх у різні церкви, то сини цього світу засуджували його, вважаючи, що так він радше нищить справу, яку щойно розпочав, ніж створює щось велике».

З того часу постійною рисою домініканської духовності стало парадоксальне переконання, що ми зобов'язані проповідувати Боже слово там, де це не входить в наші обов'язки, і навіть там, де це перевищує наші можливості. Звичайно, ця певність раз за разом нашоується на сувору реальність та особисту малодушність, однак, безумовно, орден плекає її. Наприклад, домініканець не може обмежитися обов'язками викладача, катехета чи настоятеля, хоча й їх має старатися виконувати добре; дух ордену вимагає відкритості до закликів проповідувати Слово Боже, скерованого до нас незалежно від інших обов'язків.

Ідея вселенського апостольства також пояснює відкритість Ордену (чи принаймні обов'язок відкритості) до нових і малопомітних душпастирських викликів. Так, наприклад, однією з заслуг святого Домініка було вміння бачити душпастирські проблеми, пов'язані з розвитком міст.

Домініканський орден – і цю заслугу ми ділимо з францисканцями – брав активну участь у мандрівному проповідництві та дав таких великих Божих мандрівників, як святий Гіацинт чи Вікентій Феррер. Відома також роль братів-проповідників у християнізації індіанців, пов'язана з активним захистом їх від несправедливості з боку іспанських колонізаторів – достатньо згадати Бартоломео де Лас Касаса, якому вдалося залучити до цієї праці багатьох співбратів. Натомість про чудову та масштабну діяльність, пов'язану з реколекційно-місійною працею литовських домініканців у другій половині XVIII століття, досі знаємо занадто мало.

Розарій – доказ того, що обов’язок вселенського апостольства влився в домініканську духовність. Є кілька причин, чому розарій можна вважати майже ідеальним прикладом вселенської діяльності. По-перше, ця молитва така проста, що доступна навіть неписьменним, і водночас така мудра, що перевищує уяву загартованих теологів та інтелектуалів. По-друге, зміст розарію – це сама сутність християнської віри, тобто таємниця Втілення, Відкуплення й Обоження. По-третє, у ці таємниці розарій вводить через молитовне споглядання, а важко уявити менш односторонній спосіб укорінитися в реальності віри. Участь домініканців у поширенні розарію свідчить про те, що спокуса елітарності, яка може загрожувати домініканцям через їхні – більш-менш правдиві – інтелектуальні амбіції, загалом успішно долається.

Говорячи про розарій, не можна обійти марійного характеру ордену. Певно, усі ордени Католицької Церкви хочуть бути марійними згромадженнями. Домініканська марійність добре усвідомлює універсальний характер Марії у справі спасіння. Відображає це, наприклад, популярна в ордені легенда про плащ Матері Божої, яким Вона покриває синів і дочок святого Домініка. Універсальність материнства Марії означає не тільки те, що Вона Мати всіх народів, а й те, що Вона Мати кожного окремо. Цю істину передає інша, дуже зворушлива легенда про Пресвяту Діву, яка вночі відвідала монастир і поблагословила кожного сплячого ченця.

Орден останніх часів

Максималістична програма вселенського апостольства виросла безпосередньо з живої есхатологічної свідомості. Тексти про початки ордену сповнені свідчень про певність у тому, що живемо в часах останніх. Есхатологічні мотиви затихли лише під час великої суперечки на тему чернечого життя, яка з перервами тривала в 1255-1290 роках і центром якої був Паризький університет. Магістри Вільгельм із Сент-Амура та Герард Аббевільський використовували в боротьбі з жebraчими орденами деякі з їхніх есхатологічних міркувань, що вплинуло, на жаль, на поступовий відхід від цих надзвичайно цікавих ідей.

Навіть іконографія святого Домініка пронизана есхатологією. Вище ми згадували про мотив пса, що підпалює світ смолоскипом. «Слова його, – пояснює Петро Феррандо, – палали, наче смолоскип, бо прийшов у силі та душі Іллі». Тому святого порівнювали ще й із Йоаном Хрестителем (пор. Лк 1, 17). Ранні джерела аналогічно пояснюють і значення зірки, яку над чолом Домініка бачила його хрещена мати.

У чому полягає схожість між Домініком і Йоаном Хрестителем? Як Йоан готував людей до

першого пришествя Господа, так – за цією теорією – Домінік був посланий підготувати до Його останнього пришествя. Магістр Гумберт бачить підтвердження такого погляду навіть у самому факті походження святого Домініка з крайнього Заходу, з Іспанії: «Треба було, аби Той, хто колись розбудив зорю, зараз, коли день схиляється до вечора, наказав зійти на заході вечірній зорі, щоб у ці останні часи з кінців землі пригнати хмари, що своїм вечірнім дощем рясно зростають виноградник, насаджений Його правицею. Бо, як Йоан Хреститель, передуючи, наче зоря сходові сонця, звіщав перше пришествя Спасителя, так святий Домінік виконує роль вечірньої зірки, яка, коли вже близьке до заходу світло цього світу, попереджає – як віримо – про близькість суду».

Було б неправильно бачити в цьому та інших схожих текстах лише банальне бажання вивищити свого засновника. Без сумніву, вони відображають живу есхатологічну свідомість перших домініканців. Вона спонукала їх, як уже було підкреслено, до особливої апостольської ревності. Цю рису домініканської духовності – тобто усвідомлення того, що живемо в останні часи, – можливо, найбільш забуту, особливо потребуємо відкрити заново. Варто зазначити, що так само, як практично все в домініканській духовності, ця риса не притаманна лише нашому ордену: живе очікування пришествя Господнього – це завдання всієї Церкви й усіх охрещених.

ЯЦЕК САЛІЙ

2 СІЧНЯ 2019

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line **284**